

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARINDAN No. : 1728  
İKTİSAT FAKÜLTESİ NEŞRİYATI No. : 310  
İKTİSAT VE İÇTİMAİYAT ENSTİTÜSÜ NEŞRİYATI No. : 60

---

1970 - 1971

DERS YILI

# SOSYOLOJİ KONFERANSLARI

ONBİRİNCİ DERS

BU "KİTAP" DAKİ KONFERANSLAR KISMEN  
S. S. A. M.  
TARAFINDAN ADAPAZAR'INDA SAKARYA MESELELERİ  
İÇİN DÜZENLENEN KONUŞMALARA  
HASROLUNMUŞTUR



İSTANBUL

Y e t m i Ő s e k i z i n c i K o n f e r a n s

## Türk Onomastiđi Bakımından Adapazarı Yeradları

Doç. Dr. Mehmet ERÖZ

### Onomastik Hakkında Kısa Bilgi.

Son yıllarda büyük bir gelişmeye mazhar olan ve büyük rağbet görmeye başlayan Onomastik yeni bir bilgi dalıdır. Esas itibarile antroponimi (insan adları) ve toponomi (yeradları) diye iki büyük kola ayrılır. Prof. Caferoğlu'ya göre, onomastik yirmi kadar kola ayrılır. Bunlar içinde insan ve yer adlarından başka, kavim adları (etnonimi), balık adları, gibi bilgi kolları vardır. Demek oluyor ki, onomastik, insanların, hayvanların, cansızların, bitkilerin isimleri ile uğraşan ve çeşitli ilim kollarına yardımcı olan veya ileride olabilecek olan yeni bir bilgi dalıdır.

Hiç değilse iki senede bir milletlerarası onomastik kongreleri toplanır. Türkiye'de de Prof. Z. Fahri Fındıkoğlu'nun himmetiyle "Türkiye Onomastik Merkezi" kurulmuş ve 1963 yılında Hollanda'da toplanan Milletlerarası Onomastik Kongresine, Türkiye'den on rapor gönderilmiştir. Önümüzdeki yaz aylarında aynı konuda, milletlerarası bir kongrenin de Sofya'da toplanacağını öğrenmiş bulunuyoruz.

Biz bu makelemizde, onomastiğin en mühim kollarından biri olan toponimiyi, yâni yer adları bilgisini, Adapazarı bakımından ele alacağız. Yer adları deyince, şehir, köy, kasaba, dere, tepe, dağ, yayla, göl, ırmak; vadi, belen, kayalık v.s. gibi yerlerin isimleri ve isimlerin nereden gelmiş olduğunun izahı anlaşılır. Çok geniş bir araştırma ve çalışmayı gerektiren bu konunun sadece köy adları bahsini ele alıyoruz. Yâni, Adapazarı'na bağlı köylerin isimlerini inceleyeceğiz. Yer adları bilgisi, köy isimlerinin rastgele değiştirilmesini de belki kısmen önleyebilir. Zira son yıllarda, Rum ve Ermenice asıllı köy ve kasaba isimlerinin değiştirilmesi esnasında, birçok Türkçe menşeli, eski Türk boy ve oymaklarına dayanan

köy adlarının da kurban gittiğini görmekte ve işitmekteyiz. İzmir'in Ödemiş'ine bağlı "Keles" Nahiyesinin adı yıllar önce, idareciler tarafından değiştirilmiş ve "Kiraz" haline sokulmuştur. Anlaşılan idareci beyler, Keles'i kaba bulmuşlar, Kiraz'ı daha yakışıklı görmüşler. Halbuki "Keles" eski bir Türk boyunun adıdır ve Bursa'nın bir kazasının da adı Keles'tir. Bu kasaba halkı Keles Boyuna mensuptur ve eski Türk geleneğine uyarak, göçebelikten yerleşik hayata geçince kentlerinin adım, boy isimlerinden almışlardır. Sosyoloji ve tarih kültür ve şuurundan nasipsiz bir idarecinin de, Bursa Keles'inin başına musallat olmasından korkmaktayız. Anıtlar Derneğinin eski eserler üzerindeki hassasiyetini gösterebilecek bir salâhiyetli hey'etin tasvibi ve kararı olmaksızın köy ve kent adları değiştirilmemelidir. İçişleri Bakanlığı bünyesi içinde, tarih, sosyoloji ve onomastikten anlayan kimselerden kurulu bir hey'et, biran evvel teşkil edilmeli ve bütün köy ve kent adlarının değiştirilmesi salâhiyeti onlara devredilmelidir. Aksi halde eski eserlerin yıkılması kadar büyük bir facia doğmuş olacaktır.

#### **Adapazarı Halkı Hakkında Bilgi.**

Bu ilimizdeki köy adları hakkında açıklamalar yapmazdan önce, bu köyleri meydana getiren ahali hakkında kısa bilgi vermek istiyoruz. Adapazarı'nın yerli (otokton) ahali, bilhassa Geyve taarflarındakiler, eski Türk boy ve oymalarına mensup Türk göçebelidir. Zamanla göçebeliliği terkedip, iskân olunca, bunlara "Manav" adı verilmiştir. Manav, yerli Türk mânasına gelmektedir. Adapazarı ve çevresinde beş on Kürt köyü vardır. Bunlar, yarıya yakın kısmı Türkçe kelimelerden ibaret olan, Farsça ve Arapça karışımı bir dil konuşmaktadırlar. Yüz sene kadar önce buralara gelip yerleşmişlerdir. Orta Asya'da, Orhun Nehri kıyılarına Göktürk hakamı Bilge Kağan tarafından diktirilen eski Türk kitabelerinde, yazıtlarında bir Kürt Eli'nden ve bu Kürt cemaatinin hakamı Alp Urungu'dan bahsedilmektedir. Bunların bir kolunun, Hun Türkleri ve eski Macarlar arasında mevcut bulunmuş olduğunu, Macar âlimlerinden ve bilhassa Rasonyi'den öğrenmekteyiz. Bu Kürt Uruğunun mühim bir kolu, İran ve Anadolu'ya gelince, türlü kültür temasları ile dillerine Arapça ve Farsça kelimeler de karıştırdılar. İşte Adapazarı'nda gördüğümüz Kürtler, bahsettiğimiz tarihî Kürtlerin torunlarıdır. Bu hususta daha geniş bilgiyi, Sosyoloji Konferansları arasında çıkan Kürtlerle ilgili makalemizde verdik ve halen Belgelerle Türk Tarihi Dergisinde çıkmakta olan makalelerimizde vermekteyiz. Daha geniş ve ilmi malûmatı, önümüzdeki yıl çıkarmayı umduğumuz Kürtler kitabında vereceğiz.

Adapazarı'nın diğer mühim sekenesi Çerkes'ler ve Abaza'lardır. Bu iki uruk, Adapazarı'nda kalabalık bir nüfus teşkil etmekte ve birçok köyde meskûn bulunmaktadır. Kız alıp verme, milli kültür tesiri ile kaynaşp, Türkleşecek olan cemaatların, millî ve sosyal bünyeye entegre olmaları için iyice tanınmaları gerekir. Bu bakımdan Çerkes ve Abaza'ların menşesine dair bilgi vermekte fayda umuyoruz.

Çerkes'lerden sayılan Karaçay ve Balkar (Malkar) lar, saf bir Türkçe konuşan, lehçeleri Kazak Türklerini andıran eski bir Türk uruğudur. Eskişehir ve Konya taraflarına yerleşmişlerdir. Dağıstan'dan gelen Kumuk'lar ise, Kumuk Türk Boyuna mensupturlar. Avar'lar Türkçeyi unutmuş olmakla beraber, büyük ve kalabalık Türk Ulusu'durlar ve köklü bir maziye sahiptirler. Çerkes'lere gelince, bazı ip uçlarına göre, tarihî devirlerde onların da Türk uruklarından olmaları icabeder. Şöyle ki : Kıpçak Türklerinin, Küçük Yüz (Kiçicüz) koluna bağlı Bayulu (Bayoğlu) şubesine tâbi böylardan birinin adı *Çerkes Boyu*'dur. Adı geçen Çerkes Boyunun oymakları şunlardır : "Kûsun (Samay, Umurzak, Ötegen, Olcabay; Cavkacık (Börübay, Baçık); Kılıç - Kestes (Kaçkını, Süyüncübay), Küyüs, Karakanlık, Darbas); İlmen"<sup>1</sup>. Enver Paşa'nın arkadaşlarından olan ve onunla birlikte Türkistan'ı kurtarmak için mücadeleye koşan Hacı Sami Bey, Türkistan'da Türkçe konuşan bir Çerkes Boyuna rastladığında, kendisinin de aslının Türk olduğunu sevinçle müşahade ederek, gözyaşlarını tutamamış. Bunu avukat olan Ankara'lı bir dostumdan dinlemiştim. Buna dair bilgi, Cemal Kutay'ın "Anayurt'ta Beş Osmanlı Türk'ü" isimli kitabında varmış, fakat biz bu kitabı göremedik. Vamberi'den öğrendiğimize göre, Etrek'de (Batı Türkistan'da) yaylayıp, kışlayan Yomut Türkmenlerinin beyi olan "Kolçak Han" m kardeşinin adı "Çerkes Bey" dir<sup>2</sup>. Altınordu emirlerinden birinin adı da "Çerkes Bey" (Hacı Çerkes) dir<sup>3</sup>. Avşar beğlerinden birinin adı da "Çerkes Beğ" dir. Bunun oğlu olan Hacı Beğ, Avşar'ların iskânında mühim rol oynamıştır. Toklar'ın Karamuklu Köyünden, Avşar Boyundan Çerkes Ağa (Ahmet Yıldırım), Profesör Faruk Sümer'e, Avşar oymakları hakkında geniş bilgi vermiştir<sup>4</sup>. Osmanlı arşiv vesikalarında belirtildiğine göre, 1047 yılında Karaman

1) Prof. Abdülkadir Inan, Makaleler ve İncelemeler, Ankara, 1966, sf. 4-5.

2) Vambéry, Travels in Central Asia, London, 1864, sf. 79.

3) A. Y. Yakubovsky, Altınordu ve İnhitacı, çev. Hasan Eren, İst. 1953, sf. 166, 179-80, 207.

4) Prof. Dr. Faruk Sümer, Oğuzlar, Ankara, 1967, sf. 277-79, 280 (Cevdet Paşa, Tezâkir, sf. 157 ye atıf).

civarına gelen *bozulus Türkmenleri* arasında, bir “*Çerkes Oğlu Cemaati*” (Oymağı) görmekteyiz<sup>5</sup>. Erdemli ile Silifke arasında köyler kuran Boymuinceli Yörüklerinden, Narlıkuyu Köyü’nde oturan, yaşlı ve sevilen bir Yörükün lâkabının da “Çerkes Dayı” olduğunu yakından müşahade ettik.

Cevdet Paşanın verdiği bilgiye göre, Ferah Ali Paşanın kâtibi Mehmet Hâşim Efendi, Çerkes kabilelerini şöyle sıralar: “*Natugay, Kemürgü, Batra, Çiget, Besleney, Sebilde, Kabartay...*” Evliya Çelebi ise, Çerkesleri, “*Kabartay, Abaza, Bozudük, Mamaşuh, Besni, Katuhay, Mamaluk ve Birtkaç*” kabileleri olarak sıralamaktadır<sup>6</sup>. Burada adlarından bahsedilen “*Batra ve Mamaluk*” kabilelerinin, hemen aynı isimlerle Anadolu Türkmen aşiretleri arasında mevcudiyetini görmekteyiz. Gerçekten Türkmen aşiretleri içinde “*Batralı*” ve “*Mamalu*” oymakları var olmuştur<sup>7</sup>. Besni, Adıyaman’ın bir kasabasıdır. Kabartay’a gelince, Hazar Türklerinin bir uruğunun adı “*Kabar*” idi<sup>8</sup>. Hazar’ların kolu olan Kabar’ların, Slovakya topraklarının güneyinde vaktile birçok köy kurdukları bilinmektedir<sup>9</sup>. Kabar’larla, bugünkü Kabartay’lar arasında bir bağ olabileceğini zannediyoruz. Abaza erkek isimlerinden biri “*Kacara*”dır. Biliyoruz ki, Yörük boylarından birinin adı “*Kacar*”dır ve Anadolu’nun birçok yerine yerleşmiş ve köyler kurmuşlardır. Vaktile İran’da, İran Şahlığı Türkler elinde iken, Kacar hanedanından şahlar, İran şahı idiler. Anadolu’nun muhtelif yerlerinde de, Türk boy isimleri ve Çerkes ismi ile yapılmış köy adları görürüz. Meselâ: “Çerkes Danışmend”, “Çerkes Demirci”, “Çerkes-Çetmi”. Bu köyler sırasıyla “Artova-Tokat”, “Biga-Çanakkale”, “Bözyük-Bilecik” e bağlıdır. Bir de Samsun’a bağlı “Çakallı Çerkez” köyü. Çakallı veya Karaçakal, bir Yörük aşiretinin adıdır. Bütün bu misaller, Çerkes ve Abazalar hakkında tarihî ve sosyolojik araştırmalar yapma zaruretiyi ortaya koymaktadır.

Bu bilgilere, hem tarihî ibret dersi olması, hem de Çerkes’lerin keskin sosyal sınıf farklarını göstermesi bakımından, Ahmet Cevdet Paşa’dan bir iktibas ekliyoruz. Reşid Paşa, Paris Konferansından önce, vak’anüvis Cevdet Paşadan Kafkasya hakkında bir lâyiha istemişti. Cevdet Paşa bu

5) Ahmet Refik, *Anadolu’da Türk Aşiretleri*, İstanbul, 1930, sf. 77.

6) “Çerkes Maddesi”, *İslâm Ans.*, c. 3, sf. 377.

7) Ahmet Refik, aynı eser, sf. 118, 148, 167, 171, 186, 195.

8) Prof. Z. V. Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İst. 1946, sf. 57.

9) Yusuf Blaškoviç (Kumanoğlu), “Çekoslovakya Topraklarında Eski Türklerin İzleri”, *Reşit Rahmeti Arat için*, sf. 346.

raporu hazırlamış, aşım veya suretini sonradan halefi olan Lütü Efendiye tevdi etmişti. Bu lâyihadan ibretli bir kısmı naklediyoruz:

'Dağistan'da Şeyh Şamil Efendi bunca seneden beri Rusyalı ile pençe pençeye cenk ederken, Kırım muharebesi esnasında kendisinden me'mul olan hareket görülmedi. Sanki Rusyalı ile mütareke etmiş gibi çekilip seyirci oldu ve Batım'dan Anapa'ya kadar olan sahiller düvel-i mütefike tarafından zapt olunmuş iken, ötedenberi Rusyalı ile muharib bulunan Abaza ve Çerakise kabaili dahi bîtaraf gibi kaldılar. Çerakisenin böyle soğuk durmalarına filvaki beri tarafın taksiratı dahi sebebiyet vermiş idi. Söyle ki: bu kabaili celp için taraf-ı devlet-i aliyyeden gönderilenler kölelikten yetişme idi. Çerkesler ise satmış oldukları kölelere itimat etmediler. Bizim paşa ve beğ deyu verdiğimiz nam ve ünvanlara hiç itibar eylemediler"<sup>10</sup>.

#### Adapazarı Köyleri.

Atalarımızın köy ve kent isimlerini bulup koymada, büyük bir prensip ve şuura sahip olduklarını görüyoruz. Bugün birçoğumuzun ve bazı idarecilerimizin zannettiklerinin aksine, her nereye bir isim verilmişse, bir geleneğin, bir hesabın eseridir. Eski Türkler köy ve kentlere, dört beş şekilde isim verirlerdi. Ya ulus, uruk, boy ve oymak isimlerini, köylerinin adı olarak kabul ederler; ya bir hayvan adını —ki bu hayvan, belki de çok eski devirlerde o cemaatin ongün'ü, töz'ü, totem'i olabilir— köy adı olarak seçerlerdi. Hayvan adının çok zaman, boy veya oymak adı olarak benimsendiği bilinmektedir<sup>11</sup>. Bu takdirde köyün adı, birinci esasa göre alınmış demektir. Üçüncü olarak, Orta Asya veya Azerbaycan'daki bir köy veya kent isminin aynen buraya da getirilip konulmasıdır. Aynı gelenek, Anadolu'dan Rumeli'ye geçen Yörüklerde de devam etmiştir. Orta Asya'dan Anadolu'ya getirilmiş isimleri onlar da Rumeli'ye götürdüler veya boy veya oymak isimlerini, oralarda kurdukları köylerin adı olarak aldılar. Bu bakımdan, Rumeli ve bilhassa Bulgaristan ve Yunanistan'daki Türk köy adlarının benzerlerini Anadolu'da bol bol görüyoruz. Diğer bir isim verme şekli, arazinin durumu ile ilgilidir. Köyün kurulduğu yerin civarında bir harabe varsa, köyün isminde muhakkak "ören" veya "viran" kelimesi bulunur. Karacaören, Belviran gibi. Bu

10) Ahmet Cevdet Paşa, "Kafkasya'ya Dâir", Yeni Mecmua, c. 2, sayı 49, 20 Haziran 1918, sf. 45.

11) Bu hususta bk. H. Namık Orkun'un galiba Türk Dünyası'nın 50. sayısındaki bir makalesi ve Rasyonî, Tarihte Türklük, Ankara 1971, sf. 22.

“ören”liki veya “viran”lıktı, arazinin rengi, dağ eteğinde oluşu (Bel, belen gibi) tamamlar. Bir de, köy kurulurken veya kurulmadan önce, o yerde bir hadise cereyan etmişse, o hadiseye göre isim verilir. Meselâ, Çoban-uctuğu, Yeregiren gibi<sup>12</sup>. Adapazarı köyleri bu sınıflamaya aynen uyduğu gibi, bir fazlalık da gösterir. Hiç bir vilâyetimizde olmyan bir isim verme şekli burada görülür: Mecidiye, Aziziye gibi. Ayrıca, şeyh, derviş isimleri ile köy isimleri meydana getirilmiştir. Şimdi bu saydığımız şıklara göre, Adapazarı köylerini sıralayıp, bazı açıklamalarda bulunalım.

1) *Ulus, Uruk, Boy isimleri İle Yapılmış Köy Adları.*

*Özbek Köyü.* Köyün adından, buranın Özbek Türkleri tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. Bozüyük-Söğüt bölgesi Karakeçili Boyunun oymaklarından birinin adı da “Özbek”dir. Karakeçililerin, Oğuz uruk veya boylarından Kayı'lara mensup olduğu düşünülürse, Oğuzlardan olmayan Özbek'lerin bir kolunun Oğuzlar içinde bulunmuş olduğu böylece anlaşılmış olur. Aynı hali Araph veya Araplar Yörüklerinde de görüyoruz. Rumelinin iskânında büyük rol oynayan Araph Yörüklerini, hem Oğuzlar, hem Özbekler arasında görmekteyiz. Onun için bahsi geçen Özbek köyü, Özbek Türklerinden olabileceği gibi, Oğuz Ulusu'ndan da olabilir. Nitekim, Karakeçililer arasındaki Özbekli Oymağı öyledir. İzmir'in Urla'sında ve Erzurum'da da birer Özbek köyü vardır.

*Turgutlu Köyü.* Turgutların yerleşmesi ile bu adı almıştır. Turgutlar, Kıpçak Türklerinden bir uruğun, Durut (Durgut) ün Türkiye'de aldığı şekildedir. “Temür'ün geldiği sırada onlar, artık ‘Türkmen’ sayılmışlardır. Bunlar kalabalık bir uruğ oldukları halde, muhtelif Türkmen zümreleri arasına girmişlerdi. Eskişehir'den başka Ankara civarında, Mağnisada ve Karaman-oğlunun müttefiki sıfatiyle de, Konya taraflarında dağınık yaşayan Turgutlular herhalde Ankara-Eskişehir-Akşehir müsellesinde kalabalık olmuşlardır.”<sup>13</sup>. Eskişehir'in Turgutlar Köyünde Karakeçililer oturmaktadır. Kocaeli, Akşehir (Konya), Seferihisar (İzmir), Mecidözü (Çorum), Marmaris (Muğla), Menemen, Kozan, Orduya bağlı birer Turgut veya Turgutlar köyleri vardır. Soma (Manisa) ve Manisa'nın merkez kazasına bağlı Turgutalp köyleri vardır. Aynı Turgutalp köyü Zile (Tokat) ta da vardır. Lüleburgaz'da Turgutbey Köyü de aynı boya mensuptur. Söke'nin Serçin Köyünü kuran dört Yörük oymağından biri Turgutlar idi.

12) Daha geniş bilgi için şu makalemize bk. “Ege Bölgesinde Yer (Köy ve Şehir) Adları”, Reşid Rahmeti Arat İçin, Ankara, 1966, sf. 170-182.

13) Prof. Z. V. Togan, aynı eser, sf. 309.

*Karaman Köyü.* Oğuz Türklerinin Salur Boyunun bir kolu olan Karamanlıların bir oymağı tarafından bu köyün kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Anadolu'nun muhtelif yerlerinde birçok Karaman köyü mevcut olduğu gibi, Konya'ya bağlı bir Karaman Kazası ve Burdur'a bağlı bir Karamanlı Nahiyesi vardır. Suriye Türkmenleri arasında da Karaman oymaklarının var olduğu anlaşılmaktadır. Zira, Suriye'de bugün Lâzkiye Vilâyetine bağlı olan ve halkı tamamen Türkmen olan ve Türkçe konuşan Bayır ve Bucak nahiyelerinde, Karamanlıların kurduğu "Aşağı Karamanlı" ve "Yukarı Karamanlı" köylerinin varlığını biliyoruz. Rumeli'de de Karamanlı köyleri vardı<sup>14</sup>.

*Bayat Köyü.* Bu köyün adı, "Bayat" m biraz bozulmuş şeklienden meydana gelmiştir veya kelime zamanla bozulmuştur. Bayat, yirmi dört Oğuz boyundan birinin adıdır. Anadolu'nun birçok yerinde Bayat köyleri bulunduğu gibi, Azerbaycan ve Rumeli'de de Bayat köyleri vardır. Kerkük Türkleri arasında da Bayat Türkmenleri kalabalık bir nüfus teşkil eder ve birçok köyler kurmuşlardır. Büyük Türk şairi Fuzulî, Bayat Boyu'na mensuptur. Bayat'ların şiirlerine "Bayatı" veya "Bayati" adı verilir<sup>15</sup>.

*Yörükleri Köyü.* Anadolu'ya gelen Oğuz Türklerine Türkmen deniyordu. Bunların bir kısmı yarı göçebelîğe geçince veya tamamen yerleşince, göçebe Türkmenleri ifade için bir isim gerekti. Bu isim de Yörük oldu. Yaz kış çadırda yaşayan göçebe Türkmenlere Yörük denmeğe başlandı. Buradaki Yörükleri de, Yörüklerin kurduğu bir köyün adı oluyor.

## 2) Oymak Adları İle Yapılmış Köy İsimleri.

Türk içtimai teşkilâtı içinde, Türk sosyal zümreleri arasında, aileyi saymazsak, en küçük sosyal grup, oymaktır. Birkaç aile, beş on çadır, bir "oba" teşkil eder. Bir veya birkaç oba, bir "oymak" meydana getirirler. Oymak halkı zamanla göçebelîği bırakıp köyler kurunca, oymağın adı doğrudan doğruya köy adı olarak alındı. Bunu her yerde görmekteyiz. Gezdiğimiz bütün Yörük boylarında, oymaklarında bu geleneği gördük. Adapazarı'nda köy ismi olarak alınan oymak adları şunlardır:

14) Prof. A. İnan. aynı eser, sf. 8-11 de "Karaman" ismi hakkında güzel bilgi var.

15) Bayat'lar hakkında bk. Ş. S. Zabıt, Bayat Oymağı Hakkında Tarihi Araştırma, Bağdat, Türkmen Kulübü Yayınları (eski yazı), 62 sf. Bayatılar için bk. Bayatılar (Azerbaycan Manileri), Derleyen Elmas Yıldırım, Elâzığ, 1947, 48 sf.

Abalı, Akdoğan, Alipler, Alballar, Ahmetçavuş, Aygırlar, Avdan, Bedilkadirbey, Bediltahirbey, Eskibedil (Yirmidört Oğuz boyundan biri olan Beydili'nin bozulmuş şeklidir. Kürt denen ahali ile meskündür. Sarız ve Urfa taraflarında da Badıllı denen Kürtler, aynı Beydili Oğuz boyundan gelmektedirler) Beyköy, Beylice, Bileciler, Budaklar, Büyükhataplı, Küçükhataplı (Yörükler develerinin semerine "Havut" derler. Havudun içi sazdır. Üzerinde yük ipini bağlamak için bir çift ağaç vardır ki buna "hatap ağacı" denir. Bu oymağın ve köyün adı buradan alınmadır), Büyükesence, Kiiçükesence, Ceceler, Çakıroğlu, Çengeller, Çerçiler, Çelekiler, Aşağıçarığıkuru, Yukarıçarığıkuru, Çıldırılar, Çökekler, Demirler, Demirbey, Doğancılar, Durmuşlar, Emirler (Oğuz boylarından birinin adı Eymirdir. Emirler ondan bozulma olsa gerektir. Bu takdirde bu köy Eymir boyunun bir oymağı demektir ve Boy ismi ile anılmaktadır), Epceler, Ferizli, Gökçeler (Türkmenler arasında bir Gökçeli yahut Gökçeler oymağı bulunduğu gibi, Kırgız Türklerinin de "Kökçeler" oymağı vardır), Güneşler, Günhoşlar, Güvençler, Gökgöz, Hacıköy, Hacılar, Hacırmazan, Hacialiler, Hacıosmanlar, Hacıyakup, Hasanbey, Hasanfakir, Haydarlar, Hocaköy, Hamitli, Horozlar, Hüseyinler, İlyaslar, İmamlar, İsabalı, Karaaptiller, Kasımlar, Kazancıhasanbey, Kemaller, Kayalarreşitbey, Konuklu, Kepekli, Kargalıhanbaba, Koncalar, Kurtköy, Kurtbaylar (Burada hayvan isminin oymak ismi olarak alındığı görülmektedir. Bundan yukarıda bahsettik. Türklerde kurdun ayrı bir kıymet ve yeri vardır. "Bay" kelimesine gelince, bütün Türk ulusları ve uruklarında zengin manasına gelmektedir. Bu kelime Anadolu'ya gelince unutulmuş olsa gerektir. Biz Toroslar'da, Işıklı oymağında bu kelimenin yaşadığını gördük. "Bayıtmak = zengin etmek" şeklinde kullanılıyor), Kulaksız, Kuyumcullu, Martinler (Martin, yarım asır öncesinin en güzel mavzeri imiş. Anamas Dağları eteğinde çadır kurmuş olan bir Hayta Oymağında, doksan yaşlarındaki bir Yörüğe "Martinli Zeybek" dendiğini görmüştük. Gençliğinde namlı bir Zeybek imiş ve Demirci Efenin kızanlarındanmış. Burada adı geçen Martinler de, oymağa adını veren şahsın, martinle ilgisinden ötürü olabilir). Melen (Anadolu'nun muhtelif yerlerinde kelime üç manaya gelmektedir: 1 — İşlenmemiş toprak "Mirahor ve Eğridir'de"; 2 — Durgun su "Kızılcahamam'da"; 3 — Balıkların bir araya toplandığı yer "Fatsa-Ordu". *Melencük*: kiraz "Erzurum". *Melengeç-Melengiş*: çitlenbik "Konya, İzmir, Mersin Adana"<sup>16</sup>. Melen Nehri kenarında kurulmuş olan Melen Köyü, adını ihtimal" 2. ve 3. şıklardan almış olabi-

16) Türkiye'de Halk Ağzından Derlemeler Dergisi, İst. 1939, c. 1. sf. 1049.

lır), Melenagzı (Nehrin ucunda, deniz kenarında bir Gürcü köyüdür. Halkı balıkçılık, mısır, fındıkçılıkla uğraşır. Melen köyüne yakındır. Yeni bir köydür. Melen Köyü ise eski bir köydür. Köylüler Orhan Gazinin arkadaşları tarafından kurulduğunu söylerler. Vaktile, cuma pazarlarının kurulduğu Melencuma köyü varmış. Sonra Melen'in olduğu yere nakletmişler) Oruçlu, Osman bey, Paşaköy, Paşalar (Bazı Yörükler çocuklarına "Paşa" adını verirler. Karakeçililer, "Paşa" nm esas şeklinin "Başağa" olduğunu, sonradan "Paşa" şeklini aldığını söylemişlerdi. Paşabey ismi de vardır. Bu köy, Paşa isimli bir oymak beyinden alınmıştır), Potuklar (Yörükler, devenin yavrusuna "Potuk" derler. Biraz büyüğüne "Dorum" denilir. Bazı Yörükler, "Potuk" yerine "Köşek" kelimesini kullanır. Buradaki Potuklu, deve yavrusunun adını oymak ismi olarak alan cemaatin köy kurup yerleşmesi ile alınmıştır), Poydular, Poyrazlar, Resüller, Rüstemler, Sabırlar, Sarıcalar, Sarıahmetler, Sepetçiler, Sofular, Solaklar, Süleymanbey, Şahmelek, Yağcılar, Yağbasan (Yağı, düşman demektir. Eski Türkler bu kelimeyi kullanırdı. Yağıbasan, düşman basan, onun üzerine baskın yapan demektir. Köyün eski adı Yağıbasan olmalıdır. Sonradan Yağbasan haline gelmiştir. Çorum'da da bir Yağıbasan Köyü vardır. Arnavutluk'taki Elbasan Kasabası da adını bu şekilde almıştır. Düşman yerine El basmak. Birkaç ulus. bir el (il) meydana getirdi), Yahyalı (Kayserinin bir kazasının adıdır. Yahyalı, birçok yerlerde kolları olan büyük bir boydur, birçok oymağı vardır. Bu köyü de Yahyalı oymağı kurmuştur).

### 3) Orta Asya ve Azerbaycan'daki Köy ve Kent Adlarının Aynı Halde Alınması Hali.

*Çine Köyü.* Bugün adı İran idaresi tarafından "Mahabad" olarak değiştirilen İran Azerbaycanı şehirlerinden "Savuçbulak" bölgesindeki bir köyün adı "Çine" dir. Orta Asya'da da böyle köy adları olmalı ki, Azerbaycan'a da getirilmiş olsun. Oradan da Türkiye'ye getirilmiş. Adapazarı Çine'sinden başka, Burdur'a bağlı bir Çine Köyü vardır. Erzurum Tortum'un bir köyünün adı "Çineçor" dur. Çine ile Çor kelimelerinden yapılmış bir köy adı. "Çor", Toroslarda yayhyan Karakoyunlu Yörükleri arasında "sakat, çürük" manasına geliyor. Çorlu Kazasının adı da buradan gelmedir. Aydın'ın bir kazasının adı da Çine'dir.

*Karasu Kazası.* Yukarıda kitabına atıfta bulunduğumuz Macar Türkologlarından Rasonyi, Çin sınırından Balkan'lara kadar birçok "Karasu" ya rastgeliğini söyler. Gerçekten, gerek köy ve kent adı olarak, gerek nehir adı olarak, pek çok Karasu, Türk ellerinin her yanında görülür.

*Kızanlık Köyü.* Köyün adı Kızan (Hızan) kökünden gelmektedir. “Aile efradı, erkek çocuk, delikanlı, arkadaş ve maiyet, yabancı, kız çocuk manalarındaki Hızan-kızan kelimesi, zannedildiği gibi, çoluk çocuk anlamıyla bütün Anadolu’yu kaplayamamış, üstelik mana yönünden ufak bir parçalanmaya bile maruz kalmıştır. Azerbaycan ağızlarında kelimeye rastlanmaktadır. Kelime Anadolu’ya kullanış sahasının darlığı ve manaca parçalanması kıyfiyetinden de anlaşılacağı üzere, yakın çağlara doğru girmeye muvaffak olmuştur. Nitekim Osmanlı ve Anadolu lugatlerinde kelimeye rastlanmadığı gibi, İstanbul ve geniş halk ağzında da tutunmamıştır. Kelime ilk olarak ‘Şevaliye’ manasına yakın bir anlamla arkadaş ve maiyet ifade ederek, “Efe” cilik edebiyatında kendisine yer bulmuştur..... Nitekim kelime Hızan telâffuzu ile, Dağıstan Avarlarının aile hayatının ve kuruluşunun iki mukaddes unsurundan “aile” manasında olmak üzere birincisini, diğerini ise kazan teşkil etmektedir. Önemine göre kelime, bütün Avar lügatlerinde küçük bir değişiklikle aynı manada hizan / huzan, çoğul hizamal / hizanal şekilleriyle tesbit edilmiştir.

Böylece bugün Dağıstan Avarlarında, aile temelini teşkil eden unsurlardan önemlisi olan hizan, göç dalgalarıyla Anadolu’nun bazı bölgelerine girmiş ve öz manasına yakın anlamlarla öteberide tutunmuştur. Dikkate sayandır ki, hizan adı altında Kafkasya’da, bir de bir dağ vardır ki, kökü, tıpkı Kocaeli’ne bağlı Hendek Kazası köylerinden olan Kızanlık gibi daha etraflı bir incelemeye muhtaçtır<sup>17</sup>. Rumelideki (Bulgaristan) Kızanlık Kasabası da aynı kök ve gelenekten gelmedir.

#### 4) Köy Arazisinin Durumu İle İlgili Olarak İsim Verme.

Acielmalı, Ağacık, Akgöl, Akkaya, Akçakamış, Akarca, Akçayır, Alan düzü, Akbağlık, Alağaç, Akçukur Akyazı (Kaza merkezi, Eski Türkler, ve bugün Anadolu’nun birçok yerindeki Yörüük ve Türkmenler, düz ovaya “yazı” derler. Akyazı, “Akova” demek oluyor ki, Akyazı Kazasının tabii durumuna aynen uyar), Aralık, Aşağıdere, Akçapmar, Aksu (Orta Asya’dan Rumeliye kadar sayısız Aksu nehri, köyü ve kenti mevcuttur), Alancuma, Bağlarbaşı Bakacık (Görüş ufku geniş, manzaralı olan yerlere “Bakacık”, “Bakacak” denir. Uludağ’da da bir Bakacak mevki vardır ki, oradan Bursa Ovası çok muhteşem görünür. Bakırlı, Balhkaya, Batak köy, Belpmar, (Dağ yanacındaki, sırtındaki meyilli araziye “Bel” adı verilir. Oradaki bir pınarla beraber köyün adı olmuştur), Beylikkişla,

17) Prof. A. Caferoğlu, “Etimolojik Araştırma Denemeleri”, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten) 1957 den ayrı basım, sf. 4-5.

Bıçkıdere, Bozören (Ören, eski eserlere, harabelere "viran" anlamında, "ören" ismi verilir. Bu harabenin civarındaki toprak kalıverengi, boz renkli olduğundan köye bu ad verilmiş), Boğazköy, Boztepe, Buğdaylı, Beşdeğirmen, Beşevler, Camili, Ceylândere, Çakallık, Çamlıca, Çamlık, Çamtepe, Çamyolu, Çaltıcak, Çatalköprü, Çaybaşı, Çaybaşıyence, Çayırbaşı, Çaykışla, Çay, (Türk dünyasında pekçok Çay isimli köy ve kent mevcuttur. Afyon'un bir ilçesinin adı da Çay'dır( Çınardibi, Çubuklu, Çınarlık, Çengel, Çukur, Damlık, Dağyonealı, Dağdibi, Değirmencik, Değirmendere, Dereköy, Düzyazı (Düzova demektir. Akyazı adındaki mantık ve geleneğe göre alınmıştır), Ekinli, Elmalı, Eğriçay, Eskiyaıyla, Esenyurt, Eskikonak, Eskibiçki, Esentepe, Fındıklı, Fındıksuyu, Göktepe (İran'da, Batı Türkistan'da birkaç tane Göktepe yaylası, köyü, kenti vardır. Akseki'nin üstünde, Toroslar üzerinde bir Göktepe Yaylası olduğu gibi, Mut ve Tarsus yaylalarında da Göktepe mevkiileri vardır. Biz Akseki üstündeki Göktepe Yaylasına çıktık. Yüksek ve güzel bir yayla. Manavgat-Alanya arası Yörükleri yaylıyor), Güzlek, Güldibi, Güçücek, Hanyatak, Harlıköy, Harmantepe, Harmanlı, Hendek (Kaza merkezi) Kanlıçay, Karacanı, Karapınar, Karadiken, Karatepe, Kızılçık, Kızılçıkorman, Konaçık, Koyunağlı, Kocatöngel, (Töngel, dağlarda yetişen yabani bir yemiş olacak), Kömürlük, Köprübaşı, Kozcağız (Birçok yerlerde cevize "koz" denir. Zonguldak Kozlu'su, İstanbul Beykoz'u buradan alınma yer adlarıdır. Kozcağız Köyünün adı da aynı şekilde alınmıştır), Kumbaşı, Kuruçesme, Kurudil, Kumköprü, Kuzulluk, Küçükkarapürecek, Küçüksöğütlü, Mağara, Meşeli, Nalköy, Örencik, Örentepe, Ortaköy, Pınarlı, Pamukova, Sarıyer, Sivritepe Soğuksu, Söğütlü, Taşagil, Taşburum, Taşkırsığı, Taşlık, Taşyatak, Teketaban, Tokat (Aydın ilinde, kır bekçileri ekili tarlalara giren hayvanları yakalayıp hapsettikleri yere "Tokat" adını verirlerdi. Ağaçlarla çevrili bir yer demektir. Bu köyün adı ve bir ilimizin adı belki de buradan alınmıştır), Tokmalidere, Topağaç, Turnadere, Tuzak, Tuzla, Uzunköy, Uzunçınar, Uzuncaorman, Yazılıgürgen, Yazılı, Yazılık, Yukarıdereköy, Yukarıkirazca, Yuvalak.

##### 5) *Adapazarına Mahsus Yer Adları.*

Şimdi sıralayacağımız yer adları, Adapazarından başka yerde hemen hemen görülmez. Saraya şükran ifadesi olan veya Saraya verilen kızın adına izafeten konulan isimlerle yadedilen bu köyler halkının hemen hemen tamamı Çerkes, Abaza ve Gürcü'dür.

Adliye, Ahmediye, (İki Ahmediye köyü vardır. Biri merkez kazaya, diğeri Akyazı'ya bağlıdır), Burhaniye, Balıklıhsaniye, Cihadiye, Fevzi-

ye, Fuadiye, Hicriye, İhsaniye, İkbaliye, İkramiye, Kâzimiye, (İki Kazimiye var. Biri merkez kazaya, diğeri Hendek'e bağlı), Kayalarmemduhiye, Kemaliye, (iki adet), Lütfiyeköşk, Mahmudiye, Maksudiye (iki adet), Mesudiye (iki adet), Mecidiye, Muradiye, Nuriye, Nuruosmaniye, Nüzhetiye, Salihîye (iki adet), Selâhiye, Servetiye, Şerefiye (iki adet), Şükriye, Tekerleksüleymaniye, Teşvikiye.

6) *Şeyh, Dede, Pir ve Ahî Kelimeleri İle Yapılan Köy Adları.*

Ahibaba, Ahılar (“Ahî kelimesi Arapça “kardeş” manasına gelmektedir. Fakat Ahî kelimesinin aslı Türkçe “Akı” veya “Ahı” dan gelmektedir. Manası “Yigit ve cömert” demektir. Ahilik anlamı ise, esnafın ve sanatkârların vücutte getirdiği iş teşkilâtının adıdır. Ahiliğin nizamnamesine ise “Fütüvvetuame” denir”<sup>18</sup>. Aynı hususa, Ekim 1971 tarihli Ötüken’de Atsız da şöyle dokunuyor: “Ahî ve eski şekliyle “akı” Türkçe bir kelime olup “cömert, yiğit, dost” anlamındadır. “Evren” ise hem “ejder”, hem de “kâinat” manasına gelip erkek adı olarak kullanılır. “Âhî” ise Farsça bir kelime olup, “ahlı”, “ah çeken” demektir ve şairlerin mahles diye kullandığı uydurma bir kelimedir. Hatta Yavuz Sultan Selim çağında Âhî mahlesli bir şair yaşamıştır. “Bu iki köy ya Ahilik / Ahılıkla ilgilidir veya ahı olduğu kabul edilen bir türbe, yatır yanında kurulmuştur), Bacı (Aşıkpaşa, On üçüncü asırda Anadolu’da yaşayan Türk cemaatlerini, boylarını, dörde ayırıyordu: Gaziyan-ı Rum, Baciyan-ı Rum, Ahıyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum. Buradaki Bacı köyü böyle bir gelenekle ilgili olduğu gibi, kız kardeş manasına gelen kelime ile de ilgili olabilir), Balıkhşeyh, Aşağı hüseyinşeyh, Yukarıhüseyinşeyh, Dışdedeler, İçdedeler (Alevilikte, yapılan cem ayinlerinde, musahipli olanlara mahsus bir “İçkurban” ve cem toplantısı vardır. Bu isimler o gelenekle ilgili olsa gerektir. Alevilik hakkında birkaç yıl içinde çıkarmayı düşündüğümüz kitapta bu hususları geniş ve derin şekilde açıklayacak ve Türk kültürüne hizmet etmeye çalışacağız), Pirlar, Seyitler (Peygamber soyundan geldiklerini ileri süren, seçereler gösteren bazı kimselere Seyyit denirdi. Bu köyün adı böyle bir seyyitten gelebileceği gibi, bir oymak adı da olabilir), Şehvarmaz, Şeyhler, Şeyhköy.

Son olarak hiç bir tasnife sokmadığımız bir köy üzerinde duralım. Bu köy, Akyazı’ya bağlı bir Abaza köyüdür. Köyün adı “Balbal” dır. Köylüler bu ismin, köyde vaktile çok bal oluşundan geldiğini söylerler. Fakat

18) Enver Behnan Şapolyo, “Ahiler Tarihi”, Ölçü, sayı 3, 1 Mayıs 1957, sf. 27.

bu rivayetin aslı yoktur. Köyün civarında bir de “Balbal Çiftliği” vardır. Eski Türkler (Hunlar, Göktürkler ve diğerleri) ölümlerinin mezarları üzerine, o ölünün bayatta iken öldürdüğü düşman sayısınca küçük heykelcikler dikerler. Bu taşlara “Balbal” adı verilir. Düşmanların öbür dünyada, o kimseye hizmet edeceğine inanılırdı<sup>19</sup>. Bu köyün adı böyle bir geleneğin silik izlerini taşıyor olsa gerektir.

Karasu’ya bağlı Denizköy halkı “*Araph Yörüşü*”, Subatağı Köyü halkı “*Karatekeli Yörüşü*”dür.

Prof. Abdülkadir İnan’ın yazdığına göre, Türkiye’de köy adlarının Türk etnolojisi ile bağını ilk defa ele alan (1922 lerde) Besim Atalay’dır. Sonra Türkiyat Mecmuasında Fuad Köprülü ve H. N. Atsız aynı konuyu işlemiştir. Daha sonra Hüseyin Namık Orkun da, çeşitli makalelerle bu konuya ışık tutmuştur.

Yakın yıllarda M. Mesut Koman “Konya İli Yer Adları” ile ve adını hatırlayamadığımız bir araştırmacı (Naci Gül olsa gerek) İsparta İli Yer Adları ile güzel bilgiler verdiler.

Belki de Besim Atalay’ın yazdığı sıralarda Ramazanoğlu Niyazi Bey’in (*Atalarımızın Adları*) isimli broşürü de bu mevzua katkıda bulundu.

Prof. Caferoğlu’nun çok kıymetli araştırmaları ve Prof. Fındıklıoğlu’nun çalışmalarını kaydetmek de yerinde olacaktır.

---

19) Balbal Hakkında Geniş bilgi için şu kitaba bakınız : Doç. Dr. Bahâeddin Ögel, İslâmîyetten Önce Türk Kültür Tarihi, Ankara, 1962.

